

20. Staryy Vegetarianets. Po miru. — *An old vegetarian. Worldwide.* (1915) Staryy Vegetarianets. Po miru. — *An old vegetarian. Worldwide.* Vegetarianskoye Obozreniye. — *Vegetarian Review.* № 4. p. 151–153. (In Russian).
21. UTKIN, S. (1915) Kiyev — Kiev. Vegetarianskoye Obozreniye. — *Vegetarian Review.* № 15–16. p. 16–18. (In Russian).
22. ANON (1914) Pomoshch ranenym — Assistance to the wounded. Vegetarianskoye Obozreniye. — *Vegetarian Review.* № 4. p. 4. (In Russian).
23. ANON (1918) Obzor deyatelnosti Kiyevskogo gubernskogo zemstva za 1904–1917 gg. — *Review of the activities of the Kiev provincial zemstvo for 1904–1917 years.* Part 1. Kiev: Typography of the Kiev Governorate People's Government. (In Russian).
24. RYBAKOV, M. O. (1997) Nevidomi ta malovidomi storinky istoriyi Kyueva — *Unknown and little-known pages of Kyiv's history.* Kyiv: Kyi Publ. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 20 березня 2018 р.

УДК 94(477):289.94«1907–1908»

А. І. Федорова

ІЗМАЇЛЬСЬКЕ СТАРООБРЯДНИЦЬКЕ УЧИЛИЩЕ ТА ДОЛЯ ЙОГО ПЕРШИХ ВЧИТЕЛІВ

Федорова Алла Іванівна, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та етнографії України, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет,
просп. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

У 1907 р. за допомогою нижньгородського єпископа Іннокентія (Усова) в Ізмаїлі — південному центрі старообрядництва — було відкрито училище для дітей старообрядців. Першими вчителями його стали Іван Васильович Галкін та Іван Степанович Логінов. Вони налагодили роботу училища, організували хор хлопчиків. При Ізмаїльському училищі діяла попечительська рада. Вчителі брали активну участь в громадському житті. І. Логінов організував Кредитне товариство ізмаїльських рибалок. І. Галкін неодноразово був уповноваженим на Освячених соборах старообрядницьких єпископів, звертався до московського архієпископа Іоанна щодо сприяння виборам в міські голови Ізмаїлу старообрядця.

Але знайшлися особи, яких діяльність вчителів не влаштуувала. Вони вдалися до наклепів. Зокрема, ізмаїльський купець Н. Смирнов звинувачував І. Галкіна в неuczтві, в непристойній поведінці тощо. Члени ізмаїльської громади намагалися виправдати вчителів перед московським архієпископом Іоанном, пояснюючи, що справа має особистісні мотиви. Конфлікт виник через доньку компаньона Н. Смирнова Д. Трахтіна, на якій І. Галкін бажав одружитися всупереч волі батька. Внаслідок такої ситуації вчителі були переведені до старообрядницького училища в посад Вилково. Н. Смирнов навіть пропонував закрити училище, але до цього не дійшло. З певними труднощами училище в Ізмаїлі продовжило функціонувати.

Ключові слова: Ізмаїльське старообрядницьке училище; Іван Галкін; Іван Логинов; єпископ Інокентій (Усов); церковний спів; старообрядці.

А. И. Федорова

ИЗМАЙЛЬСКОЕ СТАРООБРЯДЧЕСКОЕ УЧИЛИЩЕ И СУДЬБА ЕГО ПЕРВЫХ УЧИТЕЛЕЙ

Федорова Алла Ивановна, канд. ист. наук, доцент, доцент кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одесский национальный политехнический университет,
просп. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

В 1907 г. с помощью нижегородского епископа Инокентия (Усова) в Измаиле — южном центре старообрядчества — было открыто училище для детей старообрядцев. Первыми учителями его стали Иван Васильевич Галкин и Иван Степанович Логинов. Они наладили работу училища, организовали хор мальчиков. При училище действовал попечительский совет. Учителя принимали активное участие в общественной жизни. И. Логинов организовал Кредитное общество измаильских рыбаков. И. Галкин неоднократно был уполномоченным на Освященных Соборах старообрядческих епископов, обращался к московскому архиепископу Иоанну за содействием в выборах в городские головы Измаила старообрядца.

Но нашлись лица, которых деятельность учителей не устраивала. Они прибегли к клевете. В частности, измаильский купец Н. Смирнов обвинял И. Галкина в невежестве, в неприличном поведении и т. д. Члены измаильского общества пытались оправдать учителей перед московским архиепископом Иоанном, объясняя, что дело имеет личностные мотивы. Конфликт возник из-за дочки компаньона Н. Смирнова Д. Трахтина, на которой И. Галкин хотел

жениться вопреки воле отца. В результате такой ситуации учителя были переведены в старообрядческое училище Вилково. Н. Смирнов даже выступал с предложением закрыть училище, но до этого не дошло. С определенными трудностями училище в Измаиле продолжило функционировать.

Ключевые слова: Измаильское старообрядческое училище; Иван Галкин; Иван Логинов; епископ Иннокентий (Усов); церковное пение; старообрядцы.

A. I. Fedorova

ISMAIL OLD BELIEVER SCHOOL AND THE FATE OF ITS FIRST TEACHERS

Fedorova Alla Ivanivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History and Entnography of Ukraine, e-mail: alla_f2006@ukr.net

Odessa National Polytechnic University,
1 Shevchenko avenue, Odessa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

The school for Old Believers in Izmail (the southern center of the Old Believers) was opened in 1907 with the help of Nizhny Novgorod bishop Innocent (Usov). His first teachers were Ivan Vasilyevich Galkin and Ivan Stepanovich Loginov. They established the work of the school, organized the choir of boys. There was a board of trustees at The Ishmail School. Teachers took an active part in public life. I. Loginov organized the Credit Society of Ismails' fishermen. I. Galkin was repeatedly authorized at the Consecrated Churches of the Old Believers, and addressed the Moscow Archbishop of John to assist the elections to the mayor of Izmail Old Believers.

But there were individuals who did not suit the activities of teachers. They resorted to slander. In particular, the Izmail merchant N. Smirnov accused I. Galkin of ignorance, obscenity and etc. Members of the Izmail community tried to justify the teachers in front of the Moscow Archbishop John, explaining that the case has personal motives. The conflict arose because off the daughter of the Smirnov's companion N. D. Trahtin, which I. Galkin wanted to marry contrary to the will of her father. As a result of this situation, teachers were transferred to the Old Believers' School in the posts Vilkovo. N. Smirnov even suggested closing the school, but this did not happen. With some difficulties, the school in Izmail continued to function.

Key words: Ismail Old Believer School; Ivan Galkin; Ivan Loginov; Bishop Innokenty (Usov); church singing; Old Believers.

З 1905 р., з проголошенням віротерпимості в Російській імперії, починається так званий «золотий вік» старообрядництва — будуються храми, закладаються монастирі, видається старообрядницька література та періодичні видання, активізується просвітницька робота, чимала увага приділяється навчанню молоді — відкриваються старообрядницькі школи та училища, школи для вчителів. Велику роль у відкритті шкіл відігравали старообрядницькі начотчики — розумні, освічені старообрядці, які дбали про підвищення рівня своїх знань, займалися самоосвітою та вміли передати свої знання іншим. До таких начотчиків належав Іван Григорович Усов (1870–1942), родом з посаду Святський Суражського повіту Чернігівської губернії. 1903 р. він був поставлений на єпископа Нижегородського під ім'ям Іннокентій (наприкінці життя був білокриницьким митрополитом). Єп. Іннокентій — дуже ініціативна та діяльна особа: видавав журнали «Старообрядческий вестник», «Старообрядец», «Старообрядцы»; був членом Союзу старообрядницьких начотчиків, очолював його з'їзди; брав участь у підписанні Бендерського мирного акту 1907 р. між окружниками та неокружниками; очолював Братство вчителів старообрядців тощо.

Саме завдяки цій людині в м. Ізмаїлі — південному центрі старообрядництва — у 1907 р. було відкрито училище для дітей старообрядців. Тема відкриття старообрядницького училища в Ізмаїлі та проблеми першого року його функціонування не набули спеціального висвітлення. Окремі згадки про ізмаїльське училище можна зустріти у С. Таранця [1], І. Кучерявенко [2], О. Б. Смілянської та Н. Г. Денісова [3, с. 51]. Джерелом для написання роботи послужили документи фонду Канцелярії архієпископа Московського та всія Русі Російського державного архіву давніх актів та старообрядницька періодика того часу. Окремі документи з названого архіву за 1907 р. оприлюднили В. Осіпов та А. Осіпова, в тому числі й стосовно першого вчителя училища [4].

На початку ХХ ст. м. Ізмаїл продовжувало бути своєрідним південним центром старообрядництва, де з 1857 р. існувала Ізмаїльська старообрядницька єпархія. Правда, після смерті ізмаїльського єпископа Анастасія на початку 1906 р. питання підпорядкування єпархії довго не могли вирішити.

В квітні 1907 р. місто відвідав нижньогородський єпископ Іннокентій [5, с. 1212; 6, с. 1402]. Він був присутній на благовіщенській службі, де по завершенню літургії зробив промову щодо користі просвітництва в душі старообрядництва. Ця промова відразу знайшла відгук серед старообрядців. Останні зізнавалися, що ідея відкриття власного училища давно визріла, але не було людей, які б підказали, що для цього потрібно робити. Єп. Іннокентій на прохання громади детально пояснив, що необхідно для відкриття училища і пообіцяв прислати вчителя. Через місяць до Ізмаїлу приїхав перший вчитель — Іван Васильович Галкін. Через тиждень відбувся з'їзд старообрядців Ізмаїльської єпархії, де І. Галкін ознайомив присутніх з устроєм училищ [6, с. 1403].

До речі, І. Галкін був ініціатором зібрання вчителів старообрядців, що відбулося 17 липня 1907 р. в Нижньому Новгороді. Оскільки справа старообрядницького вчителства була новою, то необхідним постало питання загального керівництва, обміну досвідом тощо. На з'їзді було засновано Братство вчителів старообрядців, а також затверджений його Устав, підготовлений І. В. Галкіним [7].

У 1907–1908 н. р. Ізмаїльське міське приходське училище почало працювати. Воно підпорядковувалося Одеському учбовому округу Міністерства народної освіти Російської імперії. На допомогу Івану Галкіну на прохання общини прибув з Нижньогородщини ще один вчитель — Іван Степанович Логінов.

При училищі діяла попечительська рада з 12 осіб, обрана всією общиною [6, с. 1403]. Ізмаїльська община здебільшого характеризувала вчителів як осіб «чесних правил», під керівництвом яких діти розумово розвинулись, морально облагородились; *«кращих вчителів і бажати не доводилося, й ставити в докір їм будь-що з нашого боку було б грішно»* [8, арк. 20].

Вчителі виявилися особами ініціативними, мабуть тому, що перед ними був чудовий приклад єпископа Іннокентія. Іван Галкін разом з Трофимом Чигиним в червні 1907 р. були обрані уповноваженими на Освячений Собор задля клопотання щодо необхідності мати Ізмаїльській єпархії власного єпископа [9, арк. 43–43 зв.]. 19 жовтня 1907 р. І. Галкін звертався до старообрядницького архієпископа московського Іоанна з проханням посприяти виборам у міські голови, що відбудуться в перших

числах листопада, саме старообрядця, оскільки виборців старообрядців в Ізмаїлі значно більше за інше населення (12 000 разом з двома Некрасівками проти 1000). Вчитель зазначав, що теперішній голова — болгарин, який підкупив виборців, виставивши бочки вина. Разом зі священником Ізмаїльського Никольського храму Трофимом Чигиним пропонував на посаду міського голови кандидатуру місцевого купця-старообрядця Ніфантія Лазаревича Смирнова, характеризуючи його як багату та розумну людину [10, арк. 99–100].

Однак архієпископ Іоанн надав доволі тактичну та дипломатичну відповідь, мовляв *«дійсно було б корисним для старообрядницької громади мати на цій посаді свого одновірця, однак будь-які вибори мають відбуватися вільно від будь-яких впливів. Тим паче, що нема підґрунття нам, духовним, втручатися в справи мирські»* [10, арк. 101].

Інший вчитель — Іван Степанович Логінов — організував кредитне «Товариство ізмаїльських рибалок» [11], яке приносило, з одного боку, неоціниму користь бідним старообрядцям, а з іншого — йшло в протиріччя з інтересами місцевих багатіїв.

В регіоні існувала певна проблема з церковним співом. Архієпископ Іоанн неодноразово вказував, що ізмаїльський спів не відповідав християнському, навіть прислав спеціальну інструкцію, в якій зазначав, як його наладити. Щоб виправити ситуацію, вчителі І. Галкін та І. Логінов організували в Ізмаїлі хор хлопчиків з метою навчити їх давнього церковного співу [10, арк. 108 зв.].

Однак організований вчителями хор не призвів до покращення ситуації в Ізмаїлі, а став приводом для міжусобиць. Протоієрей Трофим Чигин 22 листопада 1907 р. навіть звертався по допомогу до архієпископа Іоанна, щоб той зробив напучення народу щодо правильності співу. На що 30 листопада отримав відповідь, яку явно не очікував. Архієпископом зазначалося, що спів потрібно покращити, оскільки у *«вашому співі є нехарактерні церковному співу вуличні мотиви та неприродний крик,... що суворо забороняється канонами святої церкви...»*. Радив священникам та попечителям завести *«спевки»*, запросивши для керівництва тих, хто добре знає кроковий спів. *«Християни не повинні роптати, якщо ви поставите спів подібно Рогозькому Кладовищу: щоб дорослі співали своїми чоловічими*

голосами, а хлопчики — дитячими, але в один голос, в одну ноту, а не в два чи три, як у «ніконіан». Учителі ваші не повинні вводити нововведень в спів, і народ не буде роптати» [10, арк. 110]. Тобто архієпископ покладав всю провину за непорозуміння в Ізмаїлі на вчителів.

Журнал «Старообрядческая мысль» сповіщав: «...цьому хору не дали в Ізмаїлі проспівати хоча б одну обідню. Через схожі перешкоди з боку запеклих, неосвічених старообрядців разбивалися усі добрі його [І. Логінова. — А. Ф.] починання в галузі внутрішнього розпорядку старообрядницької громади, що потребувала вмілих керівників» [11].

Діяти хору й взагалі вчителям в місті не дали через особистісні непорозуміння. Можливо, цьому посприяла кляуза від ізмаїльського купця Ніфантія Смирнова, якого, за іронією долі, вчитель І. Галкін нещодавно пропонував на посаду міського голови як розумну людину.

Н. Смирнов зазначав у листі до архієпископа Іоанна, що справи з навчанням в Ізмаїлі не дуже успішні. Купець посягнував, що спочатку звинувачували в цьому дітей, а потім з'ясували, що вчителі малограмотні, тільки й думають, як раніше відпустити дітей і йти гуляти на місцевий бульвар з дівицями. Також Н. Смирнов сповіщав, що його компаньйон по комерційним справам Дмитро Трахтін жалівся, що І. Галкін вмовляв його доньку красти у нього гроші, щоб втекти з ним до Нижнього Новгорода, щоб там обвінчатися [8, арк. 22].

Через ці наклепи І. Галкіна перевели з Ізмаїла вчителем до посада Вилково. Але це Н. Смирнова та його прибічників не заспокоїло, вони висували клопотання щодо видалення вчителів та закриття училища [8, арк. 9].

Ізмаїльська громада виступила на захист вчителів. 28 грудня 1907 р. вона надіслала архієпископу Іоанну прохання розібратися в ситуації і не закривати училище (де на той час навчалися 130 хлопчиків). Листа підписали більш ніж 85 осіб (Сава Петров, Полієкт Некрасов, Євдоким та Пилип Чигини, Іван Четвертаков, Афанасій Дунаєв, Акім Синицин, Матвій Куцапалов та ін.) [8, арк. 20–21]. Зазначалося, що ініціаторами смуту виступають Лазар Ілліч та Ніфантій Лазаревич Смирнови, а також Дмитро Якович Трахтін. Непорозуміння сталися внаслідок особистісних сімейних відносин, які не стосуються

школи та діяльності вчителів. Громада сповіщала, що 27 листопада 1907 р. Н. Смирнов та Д. Трахтін викликали І. Галкіна з квартири до училища та побили його, погрожуючи ножем. В поясненні до прохання містився детальний опис побиття І. Галкіна, також описувалося, як постраждав другий вчитель за заступництво товариша — під час престольного свята в кишеню пальто І. С. Логінова були підкинута дві пачки цигарок [8, арк. 22 зв. — 23].

Ізмаїльська громада остерігалася, що Н. Смирнов у цій справі пішов на підробку документа і заочно написав імена та прізвища, тому просила архієпископа надіслати копію отриманого прохання протилежної сторони.

І. Галкін особисто також написав листа до архієпископа, намагаючись виправдатися: *«Ви, наприклад, мене не знаєте добре, а вже встигли підвести до розряду «розпусників» та «еретиків»* [8, арк. 9]. Зазначав, що місцевого купця Смирнова наши називають «розбійником». Але тут виникає певне протиріччя, адже за місяць до інциденту саме І. Галкін пропонував Н. Смирнова на посаду міського голови і характеризував його як «розумну людину». Можливо, тут затаїлася образа, що Н. Смирнов так і не став міським головою, або стикнулися комерційні інтереси, враховуючи, що І. Логінов відкрив кредитне товариство для бідних рибалок, яке місцеві багатії не добре сприйняли.

Іван Галкін пояснював, що конфлікт стався через доньку Д. Трахтіна, якій він запропонував вийти заміж. Дівчина погодилася, мати — не проти, а батько ніколи не дасть згоди, бо його двічі п'яного виганяли з училища й одного разу при о. Трофимі Чигині. І. Галкін зазначав, що, не сподіваючись на згоду батька, написав еп. Інокентію листа та просив пояснити, як йому діяти в такій ситуації. Але Трахтін, дізнавшись про це, побив його вночі.

І. Галкін переконував архієпископа Іоанна не закривати училища. Сам він, звісно, через несправедливі образи й наклепи там викладати більше не зможе. Зазначав, що в Ізмаїлі дуже потрібно просвітництво, оскільки в місті розвинено пияцтво, табакокуріння, лайка. Однак, коли на таке робив зауваження, то отримував відповідь, що *«це не так важливо в житті»* [8, арк. 11 зв. — 12].

Замість І. Галкіна тимчасово був призначений учитель А. Р. Римаков. Однак він виявився товаришем місіонера-ніконіанина о. Іларіона Софроневича. Він діяв всупереч інтересам старообрядців: розпустив попечительську раду при училищі, займався хулінням старообрядництва.

Єп. Іннокентій в серпні 1908 р. звільнив А. Римакова з Ізмаїла, але він за допомогою місіонерів знову повернувся та почав займатися вчительською справою. Більшість розчарованих старообрядців вирішили, що краще будуть віддавати дітей до місцевого уставщика Федота, у якого діти навчатися віри та будуть вміти читати у храмі [6], ніж до училища.

Але постійного вчителя в Ізмаїлі ще не скоро знайшли: в березні 1910 р. на місце вчителя просився А. М. Гридін, але на той час вже встигли порадити на вакантне місце Івана Михайловича Гаврилова [12, арк. 23–24].

Отже, після інциденту І. Галкін та І. Логінов змушені були покинути Ізмаїл та перейти до старообрядницького училища в Вилково, засновниками якого вважаються о. Євфимій Тихонов та І. В. Галкін. Останній був завідувачем училища. 20 травня 1908 р. міське початкове училище для дітей старообрядців м. Вилково випустило перших 78 учнів. Відмінникам в нагороду були подаровані Євангеліє з написом: *«Пусть эта книга, дитя, будет твоей руководительницей в жизни и особенно запомни из нея слова Господа нашего Иисуса Христа. «Люби ближняго своего, как самого себя»* [13]. В ж. «Церковь» за 1908 р. № 25 міститься фото учнів Вилковського старообрядницького училища разом з о. Євфимієм та завідувачем училища І. Галкіним.

Вірогідно, з нового навчального року І. Галкін покинув Вилково, хоча в червні 1908 р. від був обраний уповноваженим на Собор від Вилковської общини Різдва Богородиці [14, арк. 52]. В другій половині 1908 р. його можна зустріти в Херсонській губернії, в 1909 р. він опікувався курсами для підготовки вчителів старообрядців в Москві.

І. Логінов поїздив ще по Бессарабії, і в 1909 р. перевівся до Одеси, де, окрім учителювання, заснував чудовий мішаний старообрядницький хор, а в 1911 р. переїхав до Москви [11].

Отже, в 1907 р. в Ізмаїлі було відкрите старообрядницьке училище при допомозі єп. Іннокентія (Усова), першими вчи-

телями якого були Іван Галкін та Іван Логінов. Але через особистісні мотиви вчителям не дали працювати в цьому місті. Але училище, хоч і з певними труднощами, все ж продовжило функціонувати. Подальша доля училища є темою майбутніх наукових розвідок.

Література та джерела

1. Таранець С. В. Проблема виховання та освіти дітей старообрядців у XVIII — на початку XIX ст. / С. В. Таранець // Доля старообрядства в XX — на початку XXI ст. : Історія та сучасність. — Київ, 2009. — Вип. 3. — С. 142–187.
2. Кучерявенко И. Ф. Система духовного образования в Измайльской епархии в первой половине XX в. / И. Ф. Кучерявенко // Липоване: история и культура русских старообрядцев. — Вып. IV. — Одесса, 2009. — С. 130–132.
3. Смилянская Е. Б., Денисов Н. Г. Старообрядчество Бессарабии: книжность и певческая культура / Е. Б. Смилянская, Н. Г. Денисов. — М. : Индрик, 2007. — 432 с.
4. Осипов В. И., Осипова А. В. Обзор документов по Бессарабской епархии за 1907 г. (по материалам Канцелярии архиепископа Московского и всея Руси) [Электронный ресурс] // Культура русских липован в национальном и международном контексте. Сборник докладов и сообщений Международного научного симпозиума ОРЛР (г. Пятра Нямц, 11–15 ноября 2017). — Бухарест, 2017. — Режим доступа: www.borovskold.ru/download.php?id=38592664 (Дата обращения — 27.02.2018).
5. Матвеев И. Отчет о состоянии раскола и миссионерской деятельности в южном миссионерском районе Кишиневской епархии за 1907 г. / И. Матвеев // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1908. — № 33. — отд. неоф. — С. 1211–1215.
6. Г. Измаил, Бессарабской губ. // Церковь. — 1908. — № 46. — С. 1402–1403.
7. Протокол первого совещания учителей-старообрядцев в Нижнем Новгороде 17 июля 1907 года // Старообрядец. — 1907. — № 7–8. — С. 922–937.
8. Российский государственный архив древних актов (далее — РГАДА). — Ф. 1475. Архив Канцелярии архиепископа Московского и Всея Руси. — Оп. 1. — Д. 243. (Документы оцифрованы в 2014 г. издательством «Актеон». Режим доступа: <http://www.akteon-elib.ru/RGADA-Fond-1475/>; http://ruvera.ru/lib/archive_episkop/fond_1475).
9. РГАДА. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Д. 23.
10. РГАДА. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Д. 241.
11. Одесса. «Доля учителя» // Старообрядческая мысль. — 1911. — № 9. — С. 785.

12. РГАДА. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Д. 252.
13. Посад Вилков, Бесс. губ. Старообрядческая школа // Церковь. — 1908. — № 25. — С. 836.
14. РГАДА. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Д. 25.

REFERENCES

1. TARANETS', S. V. (2009) Problema vykhovannya ta osvity ditey staroobryadtsiv u XVIII — na pochatku XIX st. — The problem of upbringing and education of Old Believers in the 18th and early 19th centuries. Dolya staroobryadstva v XX — na pochatku XXI st.: Istorriya ta suchasnist' — *The fate of the Old Believers in the XX — early XXI centuries: History and the present*. Kyiv. Iss. 3. p. 142–187. (In Ukrainian).
2. KUCHERYAVENKO, I. F. (2009) Sistema dukhovnogo obrazovaniya v Izmail'skoy yeparkhii v pervoy polovine XX v. — The system of spiritual education in the Izmail diocese in the first half of the twentieth century. Lipovane: istoriya i kul'tura russkikh staroobryadtsev — *Lipovane: history and culture of Russian Old Believers*. Iss. IV. Odessa. p. 130–132. (In Russian).
3. SMILYANSKAYA, Ye. B. & DENISOV, N. G. (2007) Staroobryadchestvo Bessarabii: knizhnost' i pevcheskaya kul'tura — *Old Belief of Bessarabia: bookishness and singing culture*. Moscow: Indrik. (In Russian).
4. OSIPOV, V. I. & OSIPOVA, A. V. (2017) Obzor dokumentov po Bessarabskoy yeparkhii za 1907 g. (po materialam Kantselyarii arkhiepiskopa Moskovskogo i vseya Rusi) — Review of documents for the Bessarabian diocese for 1907 (based on the Office of the Archbishop of Moscow and All Russia). Kul'tura russkikh-lipovan v natsional'nom i mezhdunarodnom kontekste. Sbornik dokladov i soobshcheniy — *Culture of Russians is lipped in the national and international context*. Bucharest. [Online] Available from: www.borovskold.ru/download.php?id=38592664 (Accessed: 27.02.2018). (In Russian).
5. MATVEYEV, I. (1908) Otchet o sostoyanii raskola i missionskoy deyatel'nosti v yuzhnom missionskom ratsone Kishinevskoy yeparkhii za 1907 g. — A report on the state of schism and missionary activity in the southern missionary rally of the Chisinau diocese for 1907. Kishinevskie Eparkhial'nye Vedomosti. — *Cishinau Diocesan Bulletin*. № 33. p. 1211–1215. (In Russian).
6. ANON (1908) G. Izmail, Bessarabskoy gub. — G. Ismail, Bessarabskaya Bay. Tserkov' — *The Church*. № 46. p.1402–1403. (In Russian).
7. ANON (1907) Protokol pervogo soveshchaniya uchiteley-staroobryadtsev v Nizhnem Novgorode 17 iyulya 1907 goda. — Minutes of the first meeting of Old Believer teachers in Nizhny Novgorod on July 17, 1907. Staroobryadets — *Old Believer*. № 7–8. p. 922–937. (In Russian).

8. Dela Bessarabskoy i Izmail'skoy yeparkhii — *Affairs of the Bessarabian and Izmail eparchy* (1908) Fund 1475. Description 1. Case 243. Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov — Russian State Archives of Ancient Documents (further RGADA). Moscow. (In Russian).
9. Dela, postupivshiy na obsuzhdeniye Sobora (iyun' 1907) — *Cases submitted to the Council's discussion June 1907* (1907). Fund 1475. Description 1. Case 23. RGADA. Moscow. (In Russian).
10. Dela Bessarabskoy yeparkhii — *The affairs of the Bessarabian diocese* (1907). Fund 1475. Description 1. Case 241. RGADA. Moscow. (In Russian).
11. ANON (1911) Odessa. «Dolya uchitelya» — Odessa. «The teacher's share». Staroobryadcheskaya mysl' — *Old Believer thought*. № 9. p. 785 (In Russian).
12. Dela Odessko-Baltovskoy yeparkhii — *The affairs of the Odessa-Baltic diocese (1910)* Fund 1475. Description 1. Case 252. RGADA. Moscow. (In Russian).
13. ANON (1908). Posad Vilkov, Bess.gub. Staroobryadcheskaya shkola — Posad Vilkov, Bess. hub. Old Believer School. Tserkov'. — *Church*. № 25. p. 836. (In Russian).
14. Dela, postupivshiy na obsuzhdeniye Sobora (iyul' 1907) — *Cases submitted to the Council's discussion (July 1907)* Fund 1475. Description 1. Case 25. RGADA. Moscow. (In Russian).

Надійшла до редакції 26 березня 2018 р.